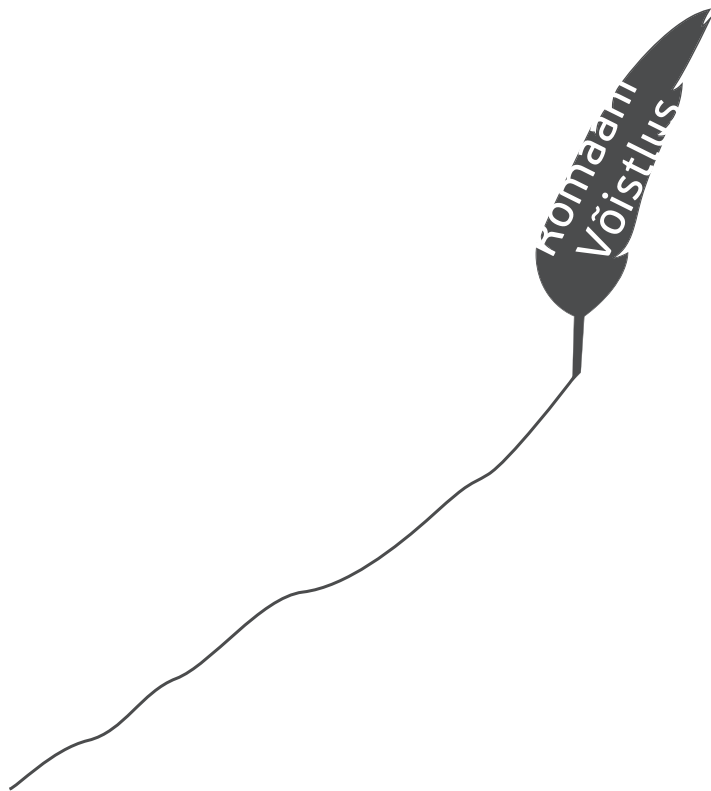

Mihkel Tiks

Krimmi vang

Toimetanud Kai-Riin Meri
Kujundanud Tõnis Kipper

"Krimmi vang" pälvis kirjastuse Tänapäev
2018. a romaanivõistlusel teise koha.

© Mihkel Tiks ja Tänapäev, 2019

ISBN 978-9949-85-623-7

www.tnp.ee

Trükitud OÜ Greif trükikojas

Õnnelik on inimene siis,
kui ta ärkab hommikul üles,
tervis on tugev – lihased nagu Rambol
ja mõistus nagu Einsteinil,
ja tal on nii palju põnevat teha,
tal on nii kallid inimesed läheduses,
kõik on nii huvitav ja põnev, et ta unustab üldse ära,
et varsti tuleb eluga hüvasti jätta.

Lapsesuust

Кохайтесь, чорнобріви, та не з москалями!

Tarass Ševtšenko

PÄEV KRIMMIS

Päev siin tuleb nagu kuldne naine –
vaata juba mäeharjal
helendab ta juus.
Ja ta silmist heidab sinist varju,
Sulasinist lahesuus.
Lahesuus, kus Musta mere lained
käivad puhkamas, ja kus
linn on kaldakäärus, valge Jalta,
nagu lõunamaine nägemus.

Õhetavad küpsed viinamarjad,
virvendavad punakullas
paplite-alleed.
Aga sügist siin ei lasta tulla
Kaua-kaua veel.
Puhkajate kaunist randa
Valvab mäestik talvetuulte eest.
Krimmi päev nii pikalt suudab anda
Rõõmu õitest, päikesest ja veest.
Üle rannaliiva vette jooksis naine
kumendava rinna kohal
kallistades last.

Kuula, kuula, kuidas meri kohab
Puhkusest ja õnnest avarast!
Kuid kas tõesti samad soojad lained
hellitavad kaugeid rannikuid,
kus on neid, kes hauvad kurje plaane,
elukavalaid ja alatuid?

Äkki nagu järsemaks sai kõrge kallas,
Koomale end kindlustena
nihutasid mäed.
„Olge valvsad, et ei haaraks enam
siia saagiahned käed!“
Viivuks linna üle verist kuma kallas
Läänetaeva kustuv kiir.
Võimsas rahus tõstis uhkeid laineid
meie Kodu merepiir.

Debora Vaarandi. Krimm, 1947.

„*Kuidas sa siin elada suudad?*“ küsis turske, paljaks aetud peaga mees, kui oli nädalapäevad Vanamehel külas olnud. See neljakümnetuuris tüüakas sell oli ta poeg. Ka tütreid jõudsid isa juures suvitamas ära käia. Kaks vanemat koos lastega, järgmine peigmehega, kõige noorem alles üksinda, kuid see-eest mitu suve järjest. Nii mõnigi, kes kuulis, et tal on viis last, kiskus suu muigele. Vanamees teeskles selle peale imestust. Viiekümne aastaga viis tabamust – see ka mõni tulemus?

Oma kodunt lahkumise põhjustest ei rääkinud Vanamees kellelegi. Kõige vähem avameelitses ta oma lastega.

Nagu luiged jätavad maha järved, nii lahkuvad targad oma kodudest, sest neil ei ole seal kohta.

Aga enamik nendest, kes kodu maha jätsid, polnud targad. Seda too idamaa filosoof ei kirjutanud. Ega elanud ka toredas maamajas männimetsade ja liivarandade rüpes. Kipaka hurtsiku kusagil India rāpases külas jätaks iga mõistlik inimene kerge südamega maha.

Vanamees vähkres juba enne koitu mõtete küüsis. Mitu korda päevas vahetas ta kohaliku telefonikaardi koduse vastu. Need metallikillud tähistasid ta vana ja uut identiteeti. Ja mida harvemaks jäid kodumaalt saabuvad signaalid, seda selgemini tajus ta oma paiknemist kahe tsivilisatsiooni vahel. Linna peal asju ajades leidis Vanamees ennast aegajalt võõras keeles mõtlemast. Huvitav, millal talle vene aktsent külge hakkab? Ja mis sest elust üldse edasi peab saama? Vanamees tundis end üksikuna tervel maamunal. Juurteta veere-üle-välja...

Kell viis hommikul lasti telekast filmi Juri Gagarini elust, kelle lennust möödus nelikümmend viis aastat. Vanamees mäletas seda kõmulist sündmust, millega oli avatud uus, *kosmose ajastu*. Aga seda ta ei teadnud, et Gagarin katapulteerus. Sadas ettenähtud maandumispaiaga asemel alla jumal teab kus. Nagu seda elus sageli ette tuli.

Kui pöörane menu oli sel mehel olnud kogu maailmas! Ja milit poliiitilist profiiti Hruštšov temaga lõikas! Aga Brežnev vihkas Gagarinit kui Nikita aja kangelast. Gagarini surm polnud õnnetusjuhtum. Mehhaanik oli jätnud meelega midagi ripakile, et rõhk lennukis tapvalt langeks. Surnud Gagarin sobiski paremini igave-seks kumiiriks. Vene rahvusliku uhkuse sümboliks.

Pärast filmi lõppu arutasid poliitika, teaduse ja usu persoonid studios, kas Venemaal on ülemaailmne missioon ja milles see võiks seisneda. Vanamees pani teleka kinni. Tema oli õnneks sellest pääsenud.

Kuid mõtteid välja ei lülita. Mõni kuu enne ta kodunt lahkumist olid nad vaadanud filmi lendamise ohutusest. Lennukimeeskonnal oli ühine eesmärk. Piloodi käsklusi korrigeeris arvuti. Aga kriisilukorras muutusid inimsuhted väga tähtsaks. Film oli pakkunud õpetliku näite, kuidas esitada oma seisukohta kedagi riivamata. Püstitada probleem MIS on valesti, mitte KES tegi valesti. Vanamees oli filmi vaadates mõtelnud, et nende lennuki eesmärk on õhus püsida, kuni kaasreisijad ise lendama õpivad. Aga kauaks veel kütust jätkub? Ja mida teha, kui üks ekipaaži liige kippus ilma langevarjuta alla hüppama? Lennuk viskles pidevas turbulentsis, valmis iga hetk vastu maad prantsatama. Sageli üritasid nad teist pilooti meelega segadusse ajada. Nende käsklusi ei korrigeerinud miski. Ja Vanamees ise, kolmekümneaastase staažiga lendur, ei osanud oma koduses kokpitis lendu juhtida. Üksnes autopiloot vedas kuidagimoodi välja...

Kas seda oleks pidanud ta oma pojale rääkima? Vanamees ei jätnud kodu mõnusama pensionipõlve otsingul nagu Lääne *mundoseñores*. Ta oli haaranud viimases hädas langevarju järele. Ehk hoiab ta katapulteerumine õnnetuse ära. Tal polnud kavatsustki võõraste kohta pikemaks ajaks maanduda. Ega olnud tahtmist ka ennast õigustada. Seda oli ta niigi aastaid mõttes teinud.

Pealegi ei olnud see tal esimene kord idamaa tarka mängida. Aga mingit vilumust polnud Vanamees selles asjas saavutanud.

Ja ometigi veetis ta võõrsil üle kümne aasta. Nende hulgas elu kõige õnnelikumad.

2006

1.

Hommik oli hall, kuid lootusrikas. Ennast mägede tagant üles vinnanud lilla ketas muutus mere kohale tõustes palavaks tulekeraks. Tema ette sattunud pilved aurasid olematusse nagu aastad inimese elus. Hiigelhotell, kunagine soome turistide Meka, nõukogude inimesele kättesaamatu luksus, seisis tühjana kõrgel künkal nagu karile jooksnud laeva hiigelvrakk. Numbritoa rõdult võis otsekui kausi servalt vaadata üle linnasupi vastaskülge kaunistavaid lumiseid mäeharju, kuhu metsa roheline muster ei ulatunud. Aga Vanamees ei jää siia ootama, millal uus türklasest direktor soiku jäänud väliturismile hinge sisse puhub. Tal oli parematki teha.

Kevadise linnukoori sekka kostis ketikoera kurba ulgumist. Aga peegelsile meri mõjus rahustavalt. Kas tõesti läheb täna õnneks? Poiss ja plika, kes vanuselt kõlbasid Vanamehe lasteks, olid *objekti* näidates küll üsna tuhinas olnud. Kuid asi tundus liiga ilus, et olla tõsi.

Maja mere kaldal. Oma paadikohaga kai ääres. Legendaarses Gursufis, kus luuletas Puškin ja laulis Šaljapin. Kaljudega suletud maalilises tupikus, millest edasi viis jalgrada tatarlase hütini väikese abaja kohal, kus nüüd asus Tšehhovi majamuuseum. Teispool kaljusid kõrgus Aju Dag nagu vee kohale kummarduv hiigelkaru, kes jõi merd tühjaks, et peigmehega põgenenud tüdrukut tagasi saada. Sealsamas Karumäe jalamil paiknes kuulus pioneerilaager, kust oligi Vanamehe armastus selle kandi vastu alguse saanud. Vene ajal oli valida kahe lõunamaa vahel. Krimm või Kaukaasia.

„Люблю я Крым, люблю Кавказ, но больше всех люблю я Вас...“

Kaldale rühkivad lained lihvisid rannakive tasase sahinaga. Mööda lendas vareseid, kajakaid ja tuvisid. Aegajalt möiratas mäkke rühkiv krusa või tuututas hotellitakso. Inimesed käisid alles jopedes. Udude kuu märts oli läbi saanud, kui pikkamööda soojenev meri laotas oma külma hinguse üle maa. Puhkajaid liikus veel vähe. Kohalikud võõpasid üürimaju, pargipinke ja rannapiirdeid, et suvehooajale kaubalisemat välimust anda.

Äkki tõmmatakse ta lihtsalt haneks? Ja kuidas ta oma dollari-pakkidega kohale saab? Võõral maal kinnisvara ostes tekkis vähemalt kakskümmend kuus küsimust. Tehingud käisid siin ju sularahas. Ja mitte *hrivnades*, mida nimetati *grivnadeks* ja mõni kutsus vanast harjumusest rubladeks. Kinnisvarahindu märgiti lühendiga y.e., mis tuli sõnapaarist условных единиц ja tähendas „tinglikke ühikuid“. Tingühikuteks olid dollarid. Kohalikud kombesid tahtsid saada harjumist.

Läbi meremüha kostis rämedaid hõikeid töömeestelt, kes üritasid mingile müramasinale elu sisse saada. Tõmbasidki riista käima, bensuhaisu hakkas ninna tungima. Suvitushooaeg lähenes. Koos esimeste päevitajatega hakkas rannas levima värvilõhna ja kostma ketaslõikuri kiljumist. Hommikuidüll sai läbi.

Liftis tuli Vanamehele meelde sõna, mida ta oli raudteekassa sabas kuulnud. Многостаночница. Mitmepinginaine.

Nõukogude Liidu juhte oli vaevanud mure, millega inimesi tööle motiveerida. Riiklik propaganda sünnitas tööeesrindlasi, kes ületasid tootmisplaani, võtsid partei ja valitsuse ees täiendavaid sotskohustusi, istusid presiidiumides ning said preemiaks sanatooriumi tuusikuid ja autoostu lubasid. Rahvas pidi nende järgi joonduma. Üliinimesest kaevuri nime järgi tekitati stahhaanovlaste liikumine. Nõukogude Eestis ületasid mitmekordselt norme kombainer Elmiine Otsman ja lüpsja Leida Peips. Nõnda sündisid ka *mitmepinginaised*, kes vabrikutes teenindasid üksinda mitut

tööpinki. Kommunismi ehitamise maskeraadi võeti tõsiselt, sest see oligi tollane tegelikkus. Vene võimu all küll enam elada poleks tahtnud. Vanamehel oli ropult vedanud, et Nõukogude Liit kokku varises. Tema oli veel elul sabast kinni saanud.

Aga nüüd polnud töörahva teadlikkus enam see. Jutukas taksojuht, kes Vanameest mööda kinnisvaraobjekte ringi sõidutas, jagas lahkelt selgitusi kohalike elatusallikate kohta. Tavaline variant oli liituda *bezdelnikute* armeeaga, kes üürisid oma elamise suveks välja. Magusam elu oli nendel, kel õnnestus pääseda rahvasaadikuks või tšinovnikuks, et hakata *vzjatkat* võtma. Ka naistöötaja raudteekassas oli osutunud uue aja inimeseks. Ta nähvas sabas seisjate nurina peale, et tema pole *многостаночница* ja teenindas vaid ühest kassaluugist. Rongipiletid olid odavad, rahvast reisis massiliselt, *Ukrzaliznitsa* palgad polnud kiita ja kassapreili halba tuju võis mõista. Kui Vanamees lõpuks pileti kätte sai, ostis ta tänavanurgal seisvast kollasest ratastel vaadist kannutäie kvassi, hingas sisse „Žigulite“ vänget tossu, pressis enda rahvast täis bussi ja tundis ennast kakskümmend aastat nooremana. *Back in the USSR*. Aga rikka välismaalasena! Vaba riigi vaba mehena. Kes oskaks vabadust paremini hinnata kui pool elu kinni istund mees?

Kaljuserval piki rannikut vonklevalt maanteelt avanes iga kurvi tagant uus ja vaimustavam vaade. Teist korda oli Vanamees Musta mere äärde saabunud üheksateistaastase nolgina, kaasas sama vana plika. Ta tundis ära isegi sõjamälestusmärgi, mille kõrval nad tookord pilti olid teinud. *Парень и девушка у танка* oli kohalik fotograaf ajaloolise kaadri allkirjastanud. Ehkki tanki ees seisv *paren'* oli verivärske abielumees. Ning *devuška* kandis „koolipõlle all“ elusat salakaupa. Millest tänaseks oli saanud keskealine mehemürakas. Kelle isa alustas nüüd võõrsil uut elu. „Dorian Gray portrees“ õpetas lord Harry vana krahvinnat, kuidas uuesti nooreks saada. Selleks polnud tarvis muud, kui korrata nooruse vigu.

Lapseohtu majamüüjad olid kodus. Kuid juba ükselt võis näha, et eilsest õhinast ei olnud midagi järele jäänud. *Парень* vaikis,

nagu ei puutuks asi temasse, aga девушка teatas kõrgil toonil, et nende vanemad olid ümber mõtelnud ja majamüügi ära keelanud. Ja oligi kõik. Хозяин барин.

Vanamees heitis pilgu meres seisvatele kaljurahnudele, mida kutsuti Adalaarideks, ja sammus siis mööda jalgrada tatarlase hütini. Sada aastat tagasi olid selles osmikus kirjutatud näidendid „Kolm õde“ ja „Kirsiaed“. Ei olnud talle määratud saada Tšehhovi naabrimeheks. Hoobi ära seedinud, pööras Vanamees otsa ringi ja jalutas mööda kaldapealset linna tagasi.

Suletud värava taga paistis läbi pargipuude krahv Richelieu' õhuloss. Nii oli rahvas tolle esimese euroopalikus stiilis maja omal ajal ristunud. Nüüd paiknes siin Puškini majamuuseum, kuhu lasti sisse vaid karjakaupa ja koos giidiga. Kivist trepiastmed kunstnik Korovini ja laulja Šaljapini kujude kõrval olid libedaks kulutatud. Gursuf oli vene kultuuriajaloost tiine. Kuid Vanamehel polnud siin rohkem midagi teha. Ta oli oma esimesed vitsad kätte saanud.

Õhtul hulkus ta mööda hotelli, nagu võiks seal midagi huvitavat leiduda. Üüratu kolossi alumised korrused olid tubade kaupa äripindadeks välja renditud. *Kontorasid* kutsuti nüüd *offssiteks*. Kui armetu ja vabaduseta oli tegelikult Gagarini elu! Nagu kõigil nõukogude inimestel. Aga tühja sest närusest maapealsest elust, kui silme ees terendasid kosmoselennud. Ja miljonite pioneeride südames elas kosmonaudiks saamise unistus. Eeskujuks töölisperekonast pärit lihtne, avala naeratusega mees nimega Juri Gagarin. Krimmis hakkasid ammused ajad mälusopist üles kerkima.

Keldris sattus Vanamees delfiinide peale, kelle õuebasseinis vahetati vett. Dresseeritama pidavat üksnes orvuks jäänud ja päästetud delfiine. Huvitav, mida need arukad olendid ise eelistaksid – muretut vangipõlve inimeste tsirkuses või riskantset elu vabades vetes?

Vanamees oli kümme päeva kodust ära olnud. Ultimaatumile polnud vastust saabunud. Ta kinnitas endale, et kõik pöördub veel heaks. Kuid siis tuli meelde, *mis oli ja mis on kogu aeg olnud*.